

Michał Krupa*

Twórczość Teodora Talowskiego i jego zapomniany projekt Gimnazjum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Historia i uwagi do rewaloryzacji

The works of Teodor Talowski and his forgotten project of S. Goszczyński Gymnasium in Nowy Targ. History and remarks on revalorisation

Słowa kluczowe: Teodor Talowski, gimnazjum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu, rewaloryzacja

Key words: Teodor Talowski, S. Goszczyński gymnasium in Nowy Targ, revalorisation

WPROWADZENIE

Teodor Talowski to jeden z najznakomitszych polskich architektów. Tworzył na przełomie XIX i XX wieku, a jego projekty powstawały w duchu „modnego” wówczas eklektyzmu. Talowski był autorem zarówno obiektów użyteczności publicznej, jak i budynków mieszkalnych. Pomimo iż sylwetka Talowskiego jako twórcy była i jest przedmiotem badań architektów oraz historyków sztuki, wciąż można spotkać się z ciekawymi, nieopracowanymi do tej pory wątkami jego twórczości. Takim wątkiem jest zrealizowany projekt Talowskiego gimnazjum w Nowym Targu.

TEODOR TALOWSKI

Teodor Talowski urodził się w 1857 roku w Zassowie pod Tarnowem, a zmarł w 1910 roku we Lwowie. Do dzisiaj uważany jest za jednego z najwybitniejszych polskich architektów przełomu XIX i XX wieku. Twórczość Talowskiego osadzona jest w eklektyzmie, wykazując mocne związki z historyzmem oraz secesją.

Architekt swoją edukacją rozpoczął w krakowskim gimnazjum. W 1875 roku wyjechał na studia do Wiednia, gdzie studiował na tamtejszej Politechnice. Jednym z wykładowców Talowskiego był znany wiedeński architekt

INTRODUCTION

Teodor Talowski is one of the most brilliant Polish architects. He worked at the turn of the 19th and 20th century, and his projects were designed in the spirit of the then fashionable eclecticism. Talowski was the author of both public utility objects and houses. Although the personage of Talowski as an artist has been the subject of research of architects and art historians, one can still encounter interesting, yet unstudied themes in his work. Such a theme is the realised project by Talowski of a gymnasium in Nowy Targ.

TEODOR TALOWSKI

Teodor Talowski was born in 1857 in Zassow near Tarnow, and died in 1910 in Lviv. Even today he is believed to have been one of the most brilliant Polish architects of the turn of the 19th and 20th century. The works of Talowski are set in eclecticism, showing strong connections with historicism and secession.

The architect started his education in a gymnasium in Krakow. In 1875 he went to study in Vienna, where he studied at the University of Technology. One of Talowski's lecturers was a well-known Viennese architect Karol König. After a two-year stay in Vienna,

* dr inż. arch., Zakład Urbanistyki i Architektury, Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury, Politechnika Rzeszowska

* dr inż. arch., Unit of Urban Planning and Architecture, Department of Building, Environmental Engineering and Architecture, Rzeszow University of Technology

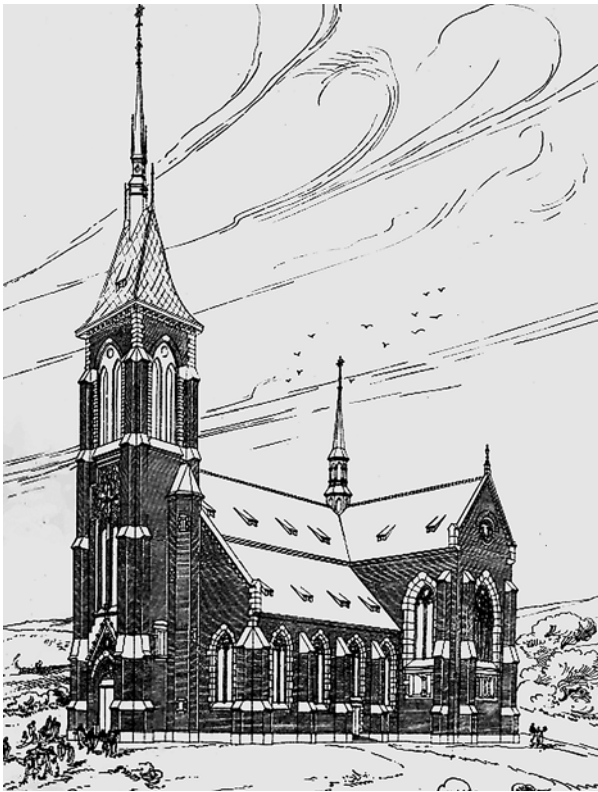
Cytowanie / Citation: Krupa M. The works of Teodor Talowski and his forgotten project of S. Goszczyński Gymnasium in Nowy Targ. History and remarks on revalorisation. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2016;46:89-99

Otrzymano / Received: 16.06.2016 • **Zaakceptowano / Accepted:** 04.07.2016

doi:10.17425/WK46TALOWSKI

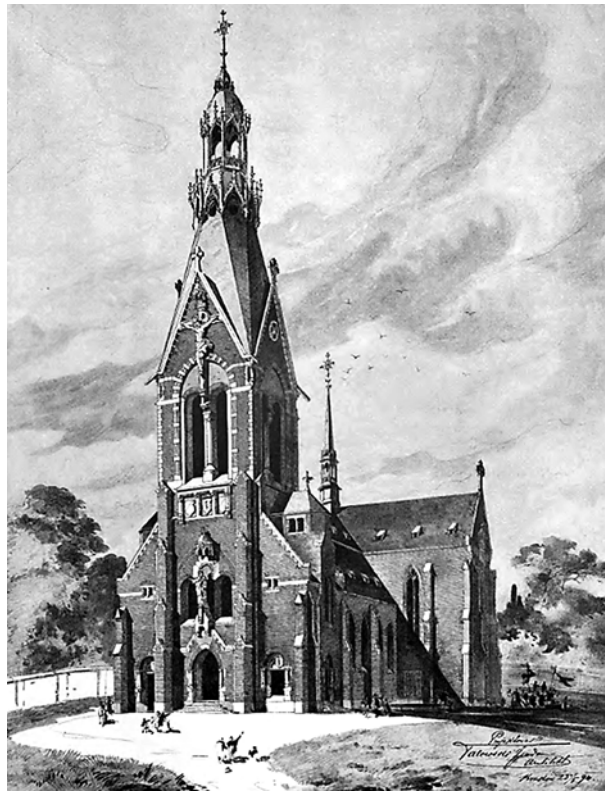
Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

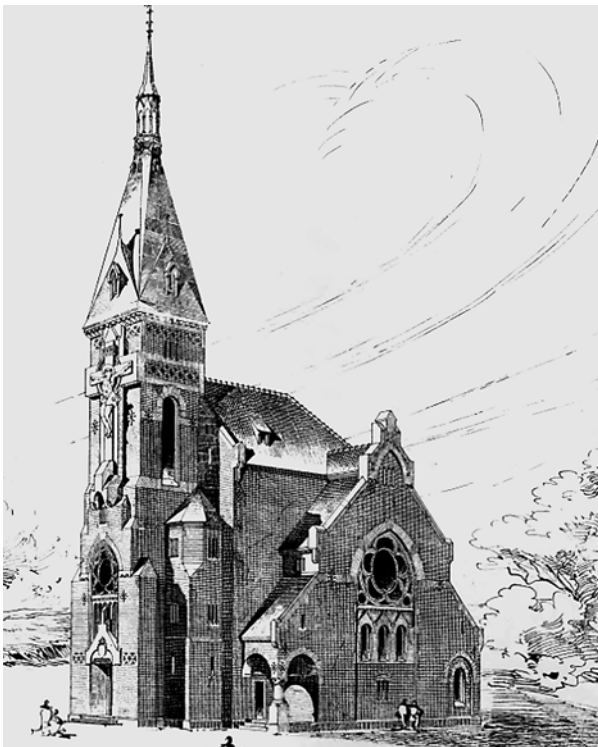
Ryc. 1. Projekt kościoła św. Stanisława Biskupa w Dobrzechowie, arch. T. Talowski, 1888–1895, [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 1. Project of the church of St. Stanislaw the Bishop in Dobrzechow, arch. T. Talowski, 1888–1895, [in:] T. Talowski, Church Designs, Krakow, 1897, s.v.

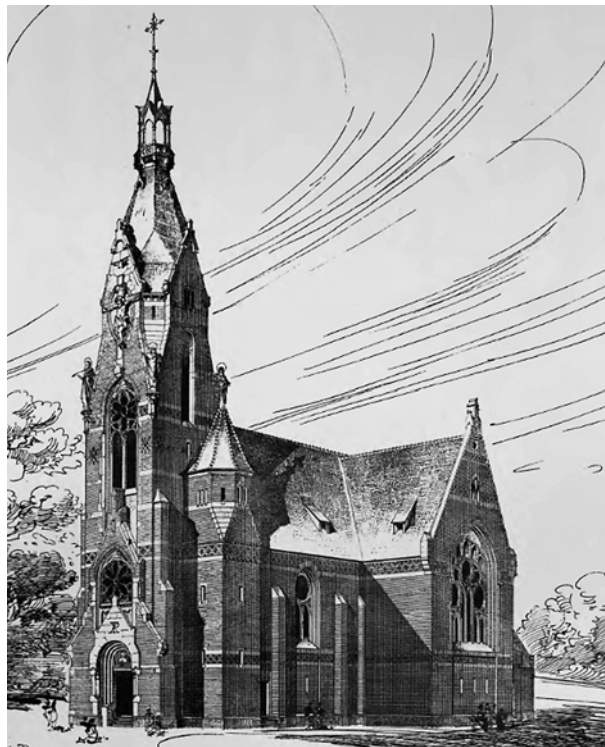
Ryc. 2. Projekt przebudowy kościoła pw. św. Stanisława Biskupa w Łańcutcie, arch. T. Talowski, 1894, [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 2. Project of alterations to the church of St. Stanislaw the Bishop in Łańcut, arch. T. Talowski, 1894, [in:] T. Talowski, Church Designs, Krakow, 1897, s.v.

Ryc. 3. Projekt kościoła pw. św. Kazimierza w Nowym Sączu (kaplica szkolnej kolonii robotniczej), arch. T. Talowski, 1896, [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 3. Project of the church of St. Kazimierz in Nowy Sącz (chapel of the school workers' colony), arch. T. Talowski, 1896, [in:] T. Talowski, Church Designs, Krakow, 1897, s.v.

Ryc. 4. Projekt kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Suchej Beskidzkiej, arch. T. Talowski, 1895, [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 4. Project of the church of the Visitation of the Virgin Mary in Sucha Beskidzka, arch. T. Talowski, 1895, [in:] T. Talowski, Church Designs, Krakow, 1897, s.v.

Karol König. Po dwuletnim pobycie w Wiedniu Talowski kontynuował naukę we Lwowie, gdzie ostatecznie ukończył studia. W roku 1881 architekt powrócił do Krakowa. W tym samym roku Talowski rozpoczął pracę na stanowisku asystenta na Wydziale Budownictwa w Wyższej Szkole Techniczno-Przemysłowej, gdzie kilka lat później został profesorem rysunku i budownictwa. Po dziesięcioletnim pobycie i pracy w Krakowie o Talowskiego upomniał się ponownie Lwów i tamtejsza Politechnika, oferując mu kierownictwo katedry rysunku, a następnie katedry kompozycji architektury średniowiecznej. Około 1906 roku Talowski poważnie zachorował, co doprowadziło w konsekwencji do jego przedwczesnej śmierci¹.

Talowski przez całe swoje życie zawodowe tworzył głównie na terenie Galicji, projektując budynki użyteczności publicznej, a także domy prywatne. Do pierwszej grupy realizacji tego wyjątkowego architekta zaliczyć należy w pierwszej kolejności liczne obiekty sakralne. Zaprojektował m.in. kościół św. Stanisława Biskupa w Dobrzeczkowie; kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Kamieniu; kościoły w Bóbrce i we Wrocance; kościół pw. św. Stanisława Biskupa w Łańcucie (przebudowa); kościół pw. św. Kazimierza w Nowym Sączu; kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Sączu; kościół pw. św. Zofii i św. Szczepana w Laszkach; kościół pw. Wszystkich Świętych w Chorzelowie; kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Suchej Beskidzkiej; kościół pw. św. Anny w Wadowicach Górnych; kościół pw. św. Antoniego Padewskiego w Nagoszynie; kościół pw. św. Mikołaja w Przyszowej; kościół pw. św. Elżbiety we Lwowie oraz kościół pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Tarnopolu².

Kościół te w większości zaprojektowano jako neogotyckie, jednakże o dość skomplikowanym rysunku rzutów, asymetrycznych bryłach oraz bardzo urozmaiconej i bogatej dekoracji. Z. Beiersdorf określił je jako pomysłowe, a zarazem monumentalne. Większość projektów kościołów autorstwa Talowskiego została opublikowana w 1896 roku w wydawnictwie katalogowym o charakterze wzornika architektonicznego.

Pisząc o kościołach projektu Talowskiego należy zwrócić uwagę, że projektował on także ich wyposażenie, kaplice grobowe (w Chrzanowie, Kobylance) oraz grobowce (m.in. własny grobowiec na cmentarzu Rakowickim w Krakowie).

W grupie obiektów użyteczności publicznej, oprócz kościołów, należy wymienić takie projekty Talowskiego, jak gmachy Towarzystwa Gimnastycznego Sokół (w Krakowie, Jarosławiu, Jaśle – niezrealizowane); rozbudowy istniejących Sokolni (w Wadowicach oraz Rzeszowie); obiekty szpitalne (bonifratrów w Krakowie, w Okocimiu, w Suchej Beskidzkiej); szkoły, w tym gimnazja (w Okocimiu, Dębicy, Nowym Targu). Budynki te, podobnie jak kościoły, stały się ważnymi elementami krajobrazu kulturowego Galicji z przełomu XIX i XX wieku, a ich stylistyka pozostała w duchu historyzmu³.

Szczególnie dużą grupą realizacji Architekta są budynki prywatne, które można zasadniczo podzielić

Talowski continued his education in Lviv, where he finally graduated from university. In the year 1881, the architect returned to Krakow. In the same year Talowski started working as an assistant at the building Department of the Technical-Industrial College, where a few years later he became a professor of drawing and construction. After a ten-year stay and work in Krakow, Lviv and the University of Technology asked for Talowski again, offering him the Chair of Drawing, and later the Chair of Composition of Medieval Architecture. Around 1906 Talowski became seriously ill, which led in consequence to his premature death¹.

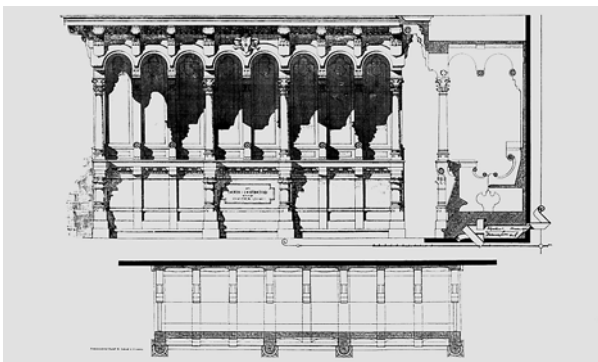
Throughout his whole professional life, Talowski worked mainly in Galicia, designing public utility buildings as well as private houses. The first group of realisations by this outstanding architect comprises primarily numerous religious objects. He designed e.g. the church of St. Stanislaw the Bishop in Dobrzeczkow; the church of the Most Sacred Heart of Jesus in Kamien; the church in Bóbrka; in Wrocanka; the church of St. Stanislaw the Bishop in Łańcut (alteration); the church of St. Kazimierz in Nowy Sącz; the church of the Most Sacred Heart of Jesus in Nowy Sącz; the church of St. Sophia and St. Stephen in Laszki; the church of All Saints in Chorzelow; the church of the Visitation of the Virgin Mary in Sucha Beskidzka; the church of St. Anna in Wadowice Górne; the church of St. Anthony of Padua in Nagoszyn; the church of St. Nicholas in Przyszowa; the church of St. Elizabeth in Lviv and the church of Our Lady of Perpetual Succour in Tarnopol².

Those churches were mostly designed as neo-gothic, however with fairly complicated outline of projections, asymmetrical shapes and extremely varied and lavish decoration. Z. Beiersdorf described them as both ingenious and monumental. The majority of churches designed by Talowski were published in 1896 in the catalogue resembling an architectonic pattern book.

When writing about churches designed by Talowski, one has to notice that he also designed their fittings, burial chapels (in Chrzanow, Kobylanka) and tombs (e.g. his own tomb in the Rakowicki Cemetery in Krakow).

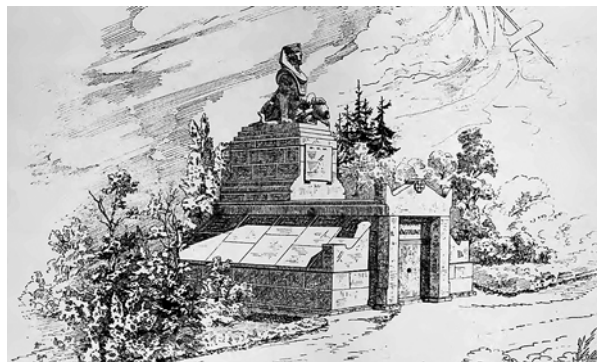
The group of public utility objects, besides churches, encompasses such projects by Talowski as: buildings of the Sokół Gymnastic Association (in Krakow, Jarosław, Jaśle – not realised); extensions of the existing Sokol buildings (in Wadowice and Rzeszow); hospital objects (Fatebenefratelli Hospital in Krakow, in Okocim, in Sucha Beskidzka); schools, including gymnasiums (in Okocim, Dębica, Nowy Targ). Those buildings, like the churches, became important elements of the cultural landscape of Galicia from the turn of the 19th and 20th century, and their stylistics retained the spirit of historicism³.

A particularly large group of the architect's realisations comprises private buildings which can be basically divided into manors and palaces, and tenement houses located mainly in Krakow. The following can serve as examples of numerous residential objects designed

Ryc. 5. Projekt ławki w kościele św. Stanisława Biskupa w Dobrzeczkowie, arch. T. Talowski, 1895, [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 5. Project of the stall in the church of St Stanislaw the Bishop in Dobrzeczkow, arch. T. Talowski, 1895, [in:] T. Talowski, *Church Designs*, Krakow, 1897, s.v.

Ryc. 6. Projekt grobowca rodzinnego na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, arch. T. Talowski, 1888, ryc. [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 6. Project of family tomb in the Rakowicki Cemetery in Krakow, arch. T. Talowski, 1888, fig. [in:] T. Talowski, *Church Designs*, Kraków, 1897, s.v.

Ryc. 7. Grobowiec rodzinnego projektu T. Talowskiego na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, stan istniejący. Fot. M. Krupa, 2016

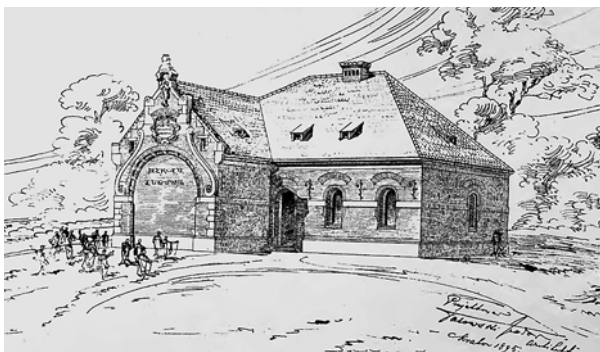
Fig. 7. Family tomb designed by T. Talowski in the Rakowicki Cemetery in Krakow. Current state. Photo: M. Krupa, 2016

na dwory i pałace oraz na kamienice mieszczańskie, zlokalizowane głównie w Krakowie. Jako przykłady licznych obiektów rezydencjonalnych, które projektował Talowski, można podać m.in. pałac ordynata Czarkowskiego-Golejewskiego w Wysuczce; pałac Żeleńskich w Grodkowicach; pałac książąt Czertwertyńskich w Kijowie oraz dwory: Dąbrowskich w Michałowicach, Skrzeczyńskich w Lubzinie czy dwór Dobieckich w Cianowicach⁴. Wyjątkową grupę w twórczości architekta stanowią kamienice mieszczańskie, w tym domy własne architekta. Szczególnie cenne są: kamienica „Festina Lente” (1887) przy ul. Retoryka; „Pod Pajakiem” (1889), zbudowana w Krakowie na rogu ul. Karmelickiej oraz Batorego oraz kamienica „Pod Śpiewającą żabą” (1890) u zbiegu ul. Retoryka i Wolskiej⁵.

Podsumowując powyższe, pobieżne jedynie przybliżenie twórczości architekta Teodora Talowskiego

by Talowski: e.g. the palace of entailer Czarkowski-Golejewski in Wysuczka; the Żeleński family palace in Grodkowice; the Prince Czertwertyński palace in Kiev and the Dąbrowski family manor in Michałowice, of the Skrzeczyński family in Lubzin, or the Dobiecki family manor in Cianowice⁴. A unique group among the architect's works are townsmen's tenement houses, including own houses of Talowski. Particularly valuable are: the “Festina Lente” (1887) tenement house in Retoryka Street; “Under the Spider” (1889), built in Krakow on the corner of Karmelicka and Batorego Streets, and the tenement house “Under the Singing Frog” (1890) at the junction of Retoryka and Wolska Streets⁵.

To sum up the works of architect Teodor Talowski, sketchily outlined above, it has to be emphasised that he has been an eminent personage in Polish architecture

Ryc. 8. Projekt szkoły w Okocimiu, arch. T. Talowski, 1895, ryc. [w:] T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, s.v.

Fig. 8. Project of a school in Okocim, arch. T. Talowski, 1895, fig. [in:] T. Talowski, *Church Designs*, Kraków, 1897, s.v.

Ryc. 9. Gimnazjum im. króla Władysława Jagiełły (wcześniej im. Franciszka Józefa) w Dębicy na archiwalnej pocztówce z pocz. XX wieku. Widok od południowo-wschodu. Pocztówka [w:] archiwum autora

Fig. 9. King Władysław Jagiełło Gymnasium (formerly Franz Joseph Gymnasium) in Dębica on an archive postcard from the beginning of the 20th century. View from south-east. Postcard [in:] author's archive

Ryc. 11. Kamienica „Pod Pająkiem”, na rogu ul. Karmelickiej oraz Batorego w Krakowie. Stan istniejący. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 11. Tenement house “Under the Spider”, on the corner of Karmelicka and Batorego St. in Krakow. Current state. Photo: M. Krupa, 2016

Ryc. 10. Kamienica „Festina Lente” przy ul. Retoryka w Krakowie. Stan istniejący. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 10. “Festina Lente” tenement house in Retoryka Street in Krakow. Current state. Photo: M. Krupa, 2016

Ryc. 12. Kamienica „Pod Śpiewającą żabą” u zbiegu ul. Retoryka i Wolskiej w Krakowie. Stan istniejący. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 12. Tenement house “Under the Singing Frog” on the junction of Retoryka and Wolska St. in Krakow. Current state. Photo: M. Krupa, 2016

należy podkreślić, że był on i nadal jest postacią wybitną w architekturze polskiej przełomu XIX i XX wieku. Jego działalność podporządkowana była eklektyzmowi, z wyraźnym naciskiem na inspiracje manieryzmem niderlandzkim i gotykiem⁶. Obiekty projektu Talowskiego charakteryzują się także wyjątkową malowniczością, którą architekt osiągał za pomocą ekspresji, asymetrii oraz detalu i bogatej ornamentyki.

ZAPOMNIANY PROJEKT TALOWSKIEGO GIMNAZJUM W NOWYM TARGU

W północno-wschodniej części Nowego Targu, w pobliżu rzeki Dunajec w pierwszej dekadzie XX wieku wzniesiono nowy, okazały gmach gimnazjum miejskiego, którego patronem został Seweryn Goszczyński. Gimnazjum, obecnie pełniące funkcję liceum, jest najstarszą szkołą średnią na terenie całego Podhala. Inicjatorem jej powstania był ówczesny marszałek powiatu nowotarskiego, Adolf Przerwa-Tetmajer z Ludźmierza, który w 1862 roku z racji pełnionej funkcji zaszczerpił w Radzie Gminnej pomysł utworzenia w Nowym Targu szkoły ponadpodstawowej. Zanim jednak miasto ostatecznie przystąpiło do realizacji tego zamierzenia, minęło około 40 lat. Dopiero w 1904 roku gmina otrzymała zgodę na założenie na terenie miasta gimnazjum. Autorem projektu szkoły, o czym mało kto wie, był sławny w ówczesnym okresie architekt – Teodor Talowski. Budowa gmachu trwała około 2 lat i została ostatecznie ukończona w 1906 roku⁷. Pracami kierował inżynier Eugeniusz Katerla⁸.

Budynek gimnazjum jest okazałym 5-kondygnacyjnym (z piwnicami oraz poddaszem) obiektem o kubaturze 19 570 m³ i powierzchni zabudowy 1020 m². Jego wysokość wynosi 24,29 m, a skrajne wymiary rzutu: 63,16 × 27,76 m. Gimnazjum zaprojektowano w duchu znamienego dla Talowskiego i ówczesnych czasów historyzmu. Obiekt wzniesiono z cegły z charakterystycznym kamiennym cokołem wokół. Okna są podkreślone tynkowanymi opaskami, stanowiącymi kontrast do ceglanej fasady. Ciekawym elementem jest forma architektoniczna głównego portalu wejściowego, który podkreślono detalem (kolumnami) nawiązującym do romanizmu. Takie nawiązania w twórczości Talowskiego występowały dość rzadko, gdyż architekt najczęściej inspirował się manieryzmem niderlandzkim oraz gotykiem. Elewacja frontowa jest rozbudowana. W jej centralnej części Talowski zaprojektował 5-osiowy ryzalit, lekko wysunięty przed lico korpusu, po bokach zaś 6-osiowe skrzydła obiektu. Elewacja tylna – północna – jest nieco bardziej podzielona. Tutaj na plan pierwszy również wysuwa się ryzalit. Jest on jednak nieco mniejszy, 3-osiowy, związany funkcjonalnie z główną, reprezentacyjną klatką schodową. Po jego bokach Talowski wyraźnie zaznaczył skrzydła korpusu, tworzące w rzucie, wraz z ryzalitem, literę E. Elewacje boczne są skromniejsze, zachodnia jest 5-osiowa i podobnie jak frontowa i tylna posiada na środku niewielki ryzalit, w którym zlokalizowano wejście boczne do budynku.

of the turn of the 19th and 20th century. His activity was subordinate to eclecticism, with a distinct emphasis on Dutch mannerism and Gothic inspirations⁶. Objects designed by Talowski are also characterised by unique picturesqueness which the architect achieved by means of expression, asymmetry and details of lavish ornamentation.

THE FORGOTTEN PROJECT OF GYMNASIUM IN NOWY TARG BY TALOWSKI

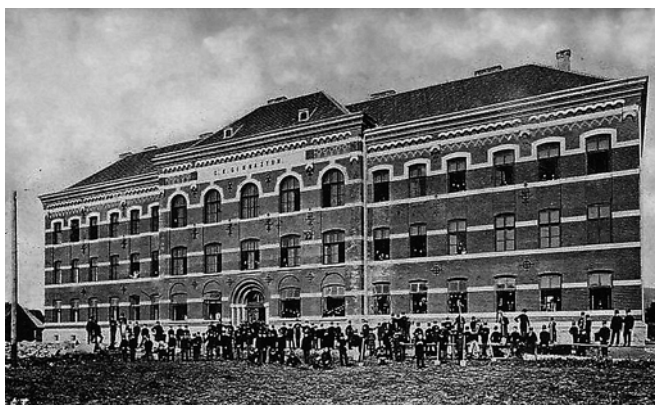
In the north-east part of Nowy Targ, close to the Dunajec River, during the first decade of the 20th century, a new impressive edifice of the municipal gymnasium was erected, the patron of which was Seweryn Goszczyński. The Gymnasium, currently serving as the Lyceum, is the oldest secondary school in the whole Podhale region. The initiator of its foundation was the then marshal of the Nowy Targ County Adolf Przerwa-Tetmajer from Ludźmierz who in 1862, because of his function, suggested the idea of establishing a secondary school in Nowy Targ to the County Council. However, almost 40 years had passed before the town finally decided to realise the idea. Only in 1904 did the district obtain permission to found a gymnasium within the town. Not many people know that the author of the project of the school was the famous then architect – Teodor Talowski. The construction of the building took about two years and was finally completed in 1906⁷. The building work was supervised by engineer Eugeniusz Katerla⁸.

The gymnasium building is an impressive 5-storey (with the basement and the attic) object with the volume of 19 570 m³ and the built-up area of 1020 m². It is 24.29 m high, and the extreme dimensions of the projection are: 63.16 × 27.76 m. The gymnasium was designed in the spirit of historicism typical for Talowski and the period. The object was built from brick with a characteristic stone plinth running around. Windows are highlighted with plaster bands contrasting with the brick facade. An interesting element is the architectonic form of the main entrance portal that was highlighted with details (columns) alluding to the Romanesque. In Talowski's works such allusions occurred relatively seldom, since most frequently the architect was inspired by the Dutch mannerism and Gothic. The front elevation is elaborate. In its central section Talowski designed a 5-axis risalit, slightly protruding before the bulk of the building, with 6-axis wings of the building on both sides. The back – north – elevation is slightly more divided. Also here the risalit comes into the foreground; although it is slightly smaller, with 3 axes, functionally connected to the main formal staircase. On its sides Talowski clearly marked wings of the building which, together with the risalit, form the shape of the letter E on the plan. Side elevations are more modest, the west one has 5 axes, and similarly to the front and back ones, has a small risalit in the centre where the

Ryc. 13. Gimnazjum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu na archiwalnej pocztówce z pocz. XX wieku. Widok od południowego wschodu. Pocztówka [w:] archiwum autora

Fig. 13. S. Goszczyński Gymnasium in Nowy Targ on an archive postcard from the beginning of the 20th century. View from south-east. Postcard [in:] author's archive

Ryc. 14. Gimnazjum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu na archiwalnej pocztówce z pocz. XX wieku. Widok od południa. Pocztówka [w:] archiwum autora

Fig. 14. S. Goszczyński Gymnasium in Nowy Targ on an archive postcard from the beginning of the 20th century. View from south. Postcard [in:] author's archive

Wschodnia z kolei jest asymetryczna z 4 osiami przesuniętymi w stronę elewacji północnej.

Wewnątrz budynku architekt przewidział reprezentacyjną klatkę schodową usytuowaną na osi budynku, sale lekcyjne (m.in. gabinet przyrodniczy, geograficzno-historyczny, fizyczny, rysunkowy), biblioteki (nauczycielską oraz dla uczniów), pomieszczenia administracyjne, ambulatorium oraz mieszkania dla dyrektora szkoły i woźnego. Przed budynkiem od strony północnej zaprojektowano boisko sportowe. Gimnazjum posiadało także swój ogród botaniczny, ogródek kwiatowy oraz wolny plac przeznaczony do rekreacji⁹.

UWAGI DO REWALORYZACJI OBIEKTU

Budynek gimnazjum S. Goszczyńskiego w ciągu ostatnich 100 lat był przedmiotem kilku remontów. Remonty te nie ingerowały w formę obiektu, dzięki czemu można stwierdzić, że obecne gimnazjum zasadniczo nie różni się od realizacji Talowskiego z początku XX wieku. Budynek jest wpisany do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego (nr wpisu: A-851 z 28.12.1998 [A-938/M]), jest zatem objęty ścisłą ochroną konserwatorską.

Obecnie obiekt jest nieco zaniedbany, stąd aby przywrócić mu dawną świetność, celowa jest rewaloryzacja jego elewacji.

Prace konserwatorskie przy ceglanych elewacjach budynku należy podzielić na kilka etapów. Najpierw należy oczyścić obiekt metodą hydropiaskowania niskociśnieniowego. Metoda ta jest przeznaczona do czyszczenia elewacji ceglanych w obiektach zabytkowych. Następnie celowym jest usunięcie z powierzchni fasad soli, grzybów, pleśni, glonów i innych zabrudzeń, których nie uda się usunąć podczas hydropiaskowania. Można w tym celu zastosować np. pastę czyszczącą Fassadenreiniger-Paste firmy Remmers. Stan zachowania cegieł i spoin jest dobry. Te pojedyncze, które wymagają wzmocnienia, należy wzmocnić preparatem

side entrance to the building was located. The east elevation is asymmetrical with 4 axes shifted towards the north elevation.

Inside the building the architect designed a formal staircase situated on the building axis, classrooms (e.g. science “lab”, geography-history classroom, physics lab, and arts classroom), libraries (for teachers and for students), administrative rooms, ambulatory and rooms where the headmaster and the school caretaker lived. In front of the building on the north side a sports field was designed. The Gymnasium also had its botanical garden, a flower garden and free recreation grounds⁹.

REMARKS ON THE OBJECT REVALORISATION

During the last 100 years, the building of the S. Goszczyński Gymnasium underwent a few renovations. The renovations did not interfere with the form of the object, thanks to which it can be said that the present-day gymnasium does not basically differ from the realisation by Talowski from the beginning of the 20th century. The building has been entered into the monument register of the Lesser Poland Voivodeship (entry no: A-851 from 28.12.1998 [A-938/M]), and therefore is under strict conservation protection.

Currently the object is slightly neglected, thus it is necessary to carry out a revalorisation of its elevations in order to restore it to its former glory.

Conservation work on the brick elevations of the building must be divided into several stages. Firstly, the object has to be cleaned using the method of low-pressure hydrosanding. The method is applied for cleaning brickwork elevations in historic objects. Next efflorescence, fungus, mould, algae and other stubborn dirt, which were not cleaned in the course of hydrosanding, have to be removed from the facades; e.g. the cleaning paste Fassadenreiniger-Paste produced by Remmers could be used for this purpose. The state of preservation of brickwork and joints is satisfactory.

Ryc. 15. Nowy Targ z lotu ptaka. Na zdjęciu zaznaczono lokalizację Gimnazjum S. Goszczyńskiego. Fot. W. Gorgolewski, 2016

Fig. 15. Bird's-eye view of Nowy Targ. Location of the S. Goszczyński Gymnasium is marked on the photo. Photo: W. Gorgolewski, 2016

Ryc. 16. Widok na elewację frontową dawnego Gimnazjum, obecnie liceum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 16. View of the front elevation of the former Gymnasium, nowadays S. Goszczyński Secondary School in Nowy Targ. Photo: M. Krupa, 2016

Ryc. 17. Widok na elewację tylną dawnego Gimnazjum, obecnie liceum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 17. View of the back elevation of the former Gymnasium, nowadays S. Goszczyński Secondary School in Nowy Targ. Photo: M. Krupa, 2016

Funcosil-Steinfestiger OH firmy Remmers. Nieliczne ubytki w ceglach można wypełnić przy użyciu zaprawy Ceresit Cr 43 lub preparatu Restauriermörtel SK firmy Remmers. Z kolei ubytki w spoinach można uzupełnić trasowo-wapienną zaprawą do spoinowania Fugenmörtel TK firmy Remmers. Kolejnym krokiem winna być impregnacja hydrofobowa elewacji, do której można zastosować Funcosil SNL firmy Remmers. Środek ten zapewni elewacji ochronę przed wnikaniem wody opadowej, bez zamykania porów i ograniczania dyfuzji pary wodnej¹⁰.

Podobny przebieg prac konserwatorskich można zalecić do rewaloryzacji kamiennego cokołu, który biegnie na poziomie parteru wokół budynku. Należy go wstępnie oczyścić metodą hydropiaskowania nisko-

The individual ones that require strengthening can be repaired with Funcosil-Steinfestiger OH produced by Remmers. Small missing pieces of brickwork can be repaired by applying the Ceresit Cr 43 mortar or Restauriermörtel SK produced by Remmers. Subsequently, gaps in joints can be re-filled with trass-lime joint mortar such as Fugenmörtel TK produced by Remmers. The next step ought to be hydrophobic impregnation of the elevation for which Funcosil SNL produced by Remmers can be used. The substance will protect the elevation from precipitation water seeping in, without closing pores and restricting the diffusion of water vapour¹⁰.

A similar course of conservation treatment can be recommended for the revalorisation of the stone

Ryc. 18. Widok na elewację boczną (zachodnią) dawnego Gimnazjum, obecnie liceum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 18. View of the side elevation (west) of the former Gymnasium, nowadays S. Goszczyński Secondary School in Nowy Targ. Photo: M. Krupa, 2016

ciśnieniowego, następnie usunąć z jego powierzchni pozostałe zabrudzenia, których nie usunięto podczas hydropiaskowania. W tym celu można ponownie zastosować pastę Fassadenreiniger-Paste firmy Remmers. Gdyby metoda odsolenia muru nie była skuteczna, należy zastosować kompresy odsalające. Stan zachowania kamienia w cokole, podobnie jak cegieł na elewacji, jest dobry. Pojedyncze miejsca, które wymagają wzmocnienia, należy wzmocnić np. preparatem firmy Remmers KSE 300. Zaprawy spoinujące oraz ich ubytki można uzupełnić tymi samymi preparatami, które zastosowano przy wzmocnieniu i ubytkach w spoinach na elewacji ceglanej. Kolejno należy zaimpregnować cokół hydrofobowo preparatem do stosowania na kamienne elewacje obiektów zabytkowych, np. środkiem Funcosil FC firmy Remmers¹¹.

Cennymi detalami elewacji są zlokalizowany na elewacji frontowej, wykonany ze stali napis „GIMNAZJUM” oraz ścigi murów. Elementy te należy w pierwszej kolejności oczyścić z rdzy i pomalować preparatem zawierającym taninę, aby zatrzymać proces korozji, a następnie pokryć zabezpieczającą warstwą farby do stali (do stosowania na zewnątrz), np. farbą Lowigraf w kolorze identycznym z pierwotnym. Farba ta jest farbą poliwinylową nawierzchniową do malowania wyrobów kowalstwa artystycznego i renowacji zabytków.

Ryc. 19. Widok na portal wejściowy do budynku dawnego Gimnazjum, obecnie liceum S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 19. View of the entrance portal to the building of the former Gymnasium, nowadays S. Goszczyński Secondary School in Nowy Targ. Photo: M. Krupa, 2016

plinth which runs on the ground-floor level around the whole building. It ought to be initially cleaned by applying the low-pressure hydrosanding method, and then removing stubborn dirt that still remained on its surface after hydrosanding. Again the Fassadenreiniger-Paste produced by Remmers can be used for this purpose. If the method of removing efflorescence from walls proves ineffective, compresses should be used to remove salting stains. The state of preservation of stonework in the plinth, as well as brickwork on the elevation, is good. Individual spots that require repair should be reinforced with e.g. the KSE 300 preparation produced by Remmers. Joint mortars and their missing fragments can be filled in with the same substances that were applied for strengthening and filling in the gaps in joints on the brick elevation. Next, the plinth should be impregnated using hydrophobic treatment to be applied on masonry elevations of historic objects, like e.g. Funcosil FC produced by Remmers¹¹.

Precious details of the elevation are: the inscription “GIMNAZJUM” made of steel and located on the front elevation, and wall tie bars. Firstly, those elements have to be cleaned of rust and painted with a preparation containing tannin in order to stop the corrosive processes, and then coated with a protective layer of paint for steel (to be used outside) e.g. Lowigraf paint in the colour identical to the original. It is a polyvinyl

Ryc. 20. Widok na fragment elewacji frontowej budynku z napisem „Gimnazjum”. Fot. M. Krupa, 2016

Fig. 20. View of the fragment of the front elevation of the building with the “Gimnazjum” inscription. Photo: M. Krupa, 2016

Gzymsy, obramienia i pola wykończone tynkiem także należy poddać zabiegom konserwacyjnym. Elementy te trzeba najpierw oczyścić. Proces czyszczenia można rozpocząć od wymienionej wyżej metody hydropiaskowania, a następnie kontynuować przy użyciu Fassadenreiniger-Paste. Ubytki konserwowanych elementów trzeba uzupełnić mineralną szpachlówką powierzchniową, np. Feinputz firmy Remmers do stosowania podczas napraw tynków i renowacji zabytkowych elewacji. Następnie przedmiotowe elementy i powierzchnie należy pomalować farbą do stosowania na zewnątrz w obiektach zabytkowych. Można zastosować tutaj polikrzemianową farbę elewacyjną Novalit F firmy KABE. Posiada ona obniżoną alkaliczność, dzięki czemu wpływ czynników atmosferycznych na jakość tworzonej powłoki malarskiej jest znacznie zredukowany¹².

PODSUMOWANIE

Podsumowując niniejszy artykuł należy zwrócić uwagę na dwa ważne, poruszone wyżej aspekty. Pierwszy dotyczy rozległej i nie do końca przebadanej jeszcze szczegółowo twórczości znakomitego architekta, jakim był Teodor Talowski. Drugi z kolei zwraca uwagę na potrzebę ochrony dziedzictwa, które pozostawił po sobie architekt, dziedzictwa w postaci niezliczonej ilości kościołów, rezydencji, kamienic, szpitali oraz szkół. Obiekty te do dzisiaj są ważnymi elementami krajobrazu kulturowego polskich miast i wsi, o które trzeba dbać, które należy chronić i rewaloryzować.

surface paint for coating artistic metalwork and renovating historic objects.

Cornices, frames and areas finished in plaster also should undergo conservation treatment, but first those elements have to be cleaned. The cleaning process can start with the above mentioned hydrosanding method, and then continue using the Fassadenreiniger-Paste. Missing fragments of conserved elements have to be filled in with mineral surface putty e.g. Feinputz produced by Remmers to be used for repairing plaster and renovating historic elevations. Next the given elements and surfaces ought to be covered with paint to be used outside in historic objects; a polysilicate elevation paint Novalit F produced by KABE can be applied here. It has lower alkalinity, thanks to which the impact of atmospheric factors on the quality of the applied coat of paint is considerably reduced¹².

SUMMARY

To sum up this article, one should emphasise the two crucial above mentioned aspects. The first concerns the vast amount of not yet thoroughly researched works of the brilliant architect, Teodor Talowski. The other draws attention to the need for preserving the heritage the architect has left, in the form of innumerable churches, residences, tenement houses, hospitals and schools. Today those objects still constitute important elements of the cultural landscape of Polish towns and villages, which have to be taken care of, protected and revalorised.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)

- [1] Bałus W. Architektura sakralna Teodora Talowskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Historii Sztuki* 1992(20):53-79.
- [2] Beiersdorf Z. Architekt Teodor M. Talowski. Charakterystyka twórczości. In: *Sztuka 2 połowy XIX wieku, Mat. Sesji SHS*, PWN, Warszawa, 1973, 199-200.
- [3] Chrzanowski T., Kornecki M. *Sztuka Ziemi Krakowskiej*. Wyd. Literackie, Kraków, 1982.
- [4] Grupa Projektowa ZERIBA, Program prac konserwatorskich przy elewacjach I Liceum Ogólnokształcącego im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Mpis, Kraków, 2015.
- [5] Kanty Jagła J., Janczy F., Kudasik A. *Z dziejów Gimnazjum im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu*. Nowy Targ, 1994.
- [6] Łoza S. *Architekci i budowniczowie w Polsce*. Warszawa, 1954.
- [7] Purchla J. *Jak powstał nowoczesny Kraków*. Wyd. Literackie, Kraków, 1990.
- [8] Sołtysik A. *Język form Teodora Talowskiego a współczesna kompozycja architektoniczna*. Praca doktorska, PWr, Wrocław, 2012.
- [9] *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Nowym Targu za rok szkolny 1909–10*. Wyd. Nakładem Funduszu Naukowego, Nowy Targ, 1910.
- [10] *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Nowym Targu za rok szkolny 1920–21*. Wyd. Nakładem Funduszu Naukowego, Nowy Targ 1921.
- [11] Talowski T. *Projekty kościołów*. Kraków, 1897.

¹ Z. Beiersdorf, *Architekt Teodor M. Talowski. Charakterystyka twórczości*, [w:] *Sztuka 2 połowy XIX wieku, Mat. Sesji SHS*, Wyd. PWN, Warszawa 1973, s.199–200 oraz S. Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s.v.

² W. Bałus, *Architektura sakralna Teodora Talowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, *Prace z Historii Sztuki*, 20 (1992), s. 53–79, passim oraz T. Talowski, *Projekty kościołów*, Kraków, 1897, passim.

³ T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Wyd. Literackie, Kraków, 1982, s. 524–525.

⁴ A. Sołtysik, *Język form Teodora Talowskiego a współczesna kompozycja architektoniczna*, praca doktorska, PWr, 2012, passim.

⁵ Z. Beiersdorf, op. cit., passim oraz J. Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków*, Wyd. Literackie, Kraków 1990, s. 130.

⁶ Ibidem, s. 206.

⁷ A. Sołtysik, op. cit., s. 51.

⁸ J. Kanty Jagła, F. Janczy, A. Kudasik, *Z dziejów Gimnazjum im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu*, Nowy Targ 1994, passim.

⁹ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Nowym Targu za rok szkolny 1909–10*, Wyd. Nakładem Funduszu Naukowego, Nowy Targ 1910, s. 66–67 oraz *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Nowym Targu za rok szkolny 1920–21*, Wyd. Nakładem Funduszu Naukowego, Nowy Targ 1921, s. 6.

¹⁰ Materiały firmy Remmers, www.remmers.pl (06.2016).

¹¹ Ibidem.

¹² Grupa Projektowa ZERIBA, Program prac konserwatorskich przy elewacjach I liceum ogólnokształcącego im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu, mpis, Kraków 2015.

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy problematyki zapomnianego projektu Teodora Talowskiego, jakim jest gimnazjum im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Gimnazjum to zostało wzniesione w 1906 roku w północno-wschodniej części miasta jako pierwsza szkoła średnia na całym Podhalu. Tematyka rewaloryzacji obiektu została zaprezentowana na tle szkicowo nakreślonej twórczości Talowskiego jako jednego z najznakomitszych architektów przełomu XIX i XX wieku.

Abstract

This article addresses the issue of a forgotten project by Teodor Talowski, namely the S. Goszczyński Gymnasium in Nowy Targ. The Gymnasium was realised in 1906 in the north-east part of the city, as the first secondary school in the whole Podhale region. The issue of the object revalorisation was presented against the background of the sketchily outlined works of Talowski as one of the most brilliant architects of the turn of the 19th and 20th century.